

Fra hvilken Tid skriver Sundtolden sig?

Et Par kritiske Bemærkninger

af

J. A. Fridericia.

G. L. Baden var den første Forfatter, der underkastede Spørgsmaalet om Sundtoldens Oprindelse og Tiden for dens Indførelse en egentlig Drøftelse. Tidligere Historikere havde enten som f. Ex. Holberg ganske forbigaaet Toldens ældste Periode¹⁾ eller som Hoffmann lejlighedsvis omtalt Undersøgelsens Vanskelighed²⁾ eller endeligt som Suhm indskrænket sig til i Almindelighed at berøre de Forhold, hvorpaa dens Oprindelse og Berettigelse beroede³⁾, og til at antage den for ældre end den Tid, hvortil den med fuld Vished kunde føres op⁴⁾. Badens Afhandling, der blev trykt 1820⁵⁾,

¹⁾ Danmarks Riges Historie II (1733) p. 816—17.

²⁾ Danske Atlas VI, 37.

³⁾ Danmarks Historie III, 229, 313.

⁴⁾ Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog til den studerende Ungdoms Bedste. Kbh. 1776, p. 107. Henvisningen til dette Sted skylder jeg Professor F. Schiern.

⁵⁾ I Høst's Politik og Historie I (1820) p. 265 ff. Senere optoges den i hans Afhandlinger i Fædrelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Litterairhistorie II (1821) p. 221 ff.

bragte imidlertid ikke Spørgsmaalet synderligt videre. Han henlagde Sundtoldens Oprindelse til Oldtiden, men uden at fremføre noget virkeligt Bevis derfor, og Selvmodsigelsen og Svaghederne ved de fleste af de Betragtninger, der skulde tjene som Støtte for hans Paastande, bleve allerede kort efter paaviste¹⁾. Han havde paa engang søgt Sundtoldens Oprindelse i «Oldtidens barbariske Folkeret, ifølge hvilken en Fremmed og en Fjende vare et», og i «en ældgammel Forening mellem vore Konger og de Nationer, som handlede paa Østersøen». Og han havde endvidere troet at finde en Støtte for Tolden i Haløre Marked, som han efter Dattidens almindelige Mening henlagde til Helsingør, uden at bemærke, at, selv om dette var rigtigt, hvad nyere Undersøgelser have gjort tvivlsomt²⁾, vilde de Toldafgifter, der opkrævedes ved et Marked, som var ensstillet med adskillige andre i Danmark, ikke have det ringeste at gøre med en Transittold, som Sundtolden var. Med større Ret havde han dog tillige i Almindelighed, ligesom før ham Suhm, fremdraget de danske Kongers Højhedsret og Herredømme over Sundet som Grundlaget for Tolden, og hertil sluttede J. F. V. Schlegel sig, da han faa Aar efter igjen optog Spørgsmaalet i sin «Danmarks og Hertugdømmernes Statsret»³⁾. Hvad Tiden for Toldens Indførelse angaaer, da antog han, at den allerede var svaret i det 12. Aarhundrede, og det ældste skriftlige Datum for dens Opkrævelse mente han at kunne finde i et Kongebrev af 1328. Schlegels Undersøgelse, der langt mere end Badens støttede sig til

¹⁾ I en Anmeldelse (vistnok af J. F. Schlegel) i Dansk Litteratur Tidende 1823, p. 704—706.

²⁾ Se O. Nielsens Undersøgelser om Kjøbenhavns ældre Forhold i Danske Samlinger VI, 297—99.

³⁾ Kbh. 1827. I, 282 ff.

Aktstykker, blev Kilden til de følgende Fremstillinger af Sundtoldens Historie lige til den nyeste Tid¹⁾. For en stor Del uafhængigt af ham havde desuden flere fremmede Forfattere²⁾, der lejlighedsvis kom ind paa Sagen ved at behandle Hansestædernes Forhold, og som fulgte det af Wachs allerede 1786 givne Exempel³⁾, paa Grundlag af de samme Bevissteder som Schlegel hævdede Sundtoldens Tilværelse idetmindste i anden Halvdel af det 14. Aarhundrede. Imidlertid blev endeligt den almindelige Mening om Toldens høje Alder modsagt af Th. Hirsch i hans «Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des deutschen Ordens»⁴⁾. Han gjorde opmærksom paa, at, saavidt han vidste, fandtes der i Hansestædernes Skrivelser og Recesser ingen Klager over Sundtolden før 1425, viste Urigtigheden af et af de hidtil gængse Beviser for dens tidligere Optrædelse og bragte forskellige vigtige Aktstykker fra Erik af Pommerns Tid for Dagens Lys. Hans Bemærkninger, der ikke synes at være blevne paaagtede af nogen dansk Forfatter⁵⁾, vare imidlertid ikke nogen indgaaende

¹⁾ Jeg skal blot nævne Monographierne: Scherer, *Der Sundzoll* (Berlin 1845) p. 5—7 og v. der Hoeven, *Bijdrage tot de geschiedenis van den Sonttol* (Leyden 1855) p. 27 ff., samt Dahlmann, *Geschichte Dänemarks* III, 135. Selv Allen følger Schlegel (*Haandbog i Fædrelandets Historie* 7. Udg. p. 200, 354; jvfr. *De tre nordiske Rigers Historie* IV, 1; 303—304).

²⁾ F. Ex. Sartorius, *Geschichte des hanseatischen Bundes* I, 221; Grautoff, *Historische Schriften* II, 360—61; Schlözer, *Die Hansa und der deutsche Ritterorden* p. 114.

³⁾ I hans Afhandling «*Historisch-diplomatischer Beweis von der oere-sundischen Zollfreyheit, besonders in Absicht auf die Hansestadt Colberg*». Gadebusch, *Pommersche Sammlungen* II, 144 ff.

⁴⁾ Leipzig. 1858 p. 135—36.

⁵⁾ Allen, der ellers benytter Bogen, har vistnok oversat dem. Jvfr. *De tre nordiske Rigers Historie* IV, 1; 146, 303.

Kritik af den tidligere Anskuelse, saaat der formentligt er Grund til at tage Sagen for paany og dels undersøge den tidligere Bevisførelse, saaledes som den er repræsenteret af Schlegel, dels søge at bestemme det virkelige Tidspunkt for Toldens Indførelse.

Naar Schlegel antager Sundtolden for endog ældre end 1328, beviser han det egentligt ikke, men støtter det først paa, at Toldens Retsgrundlag, nemlig Kongens Højhed over Sundet, er ældre. Dette forholder sig nu ganske rigtigt¹⁾; men det gaaer derfor ikke an at slutte fra Højhedsrettens Tilstedeværelse til Tilstedeværelsen af alle de Fordele, man senere drog af denne Højhedsret, tilmed da det maa anerkjendes, at Kongens ganske lignende Herredømme over de andre Sunde i Danmark jo kun paa eet Sted har fremkaldt en lignende Fordring, nemlig Belttolden i Nyborg, der endda var nøje knyttet til Sundtolden.

Schlegel siger dernæst, at da Christoffer II (skal være Valdemar) 1328 tilstod Sorø Kloster Fritagelse for at svare Told ved Gjennemfarten igjennem Beltet, og da det kan antages som afgjort, at Øresundstolden er meget ældre end Belttolden, saa kan heraf sluttet til hin Tolds Ælde. Som Kilde anfører han Pontoppidans *Annales ecclesiae Danicae* II, 136. Men her hedder det kun: Denen Mönchen des Closters Sora schenkte der König die Zollfreiheit im Belt. Intet er her angivet, om det er en Told for Gjennemfarten gjennem eller Overfarten over Beltet. Heldigvis er imidlertid Brevet, der er udstedt den 14. Maj 1328, bevaret i Afskrift²⁾, og det fremgaaer tydeligt af dets Ordlyd, at der

¹⁾ Jvfr. Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog p. 340.

²⁾ Mss. Bartholin. T. VIII, p. 206—207 (U. B.).

kun er Tale om Overfarten¹⁾, altsaa om den almindelige Færgefart, som svaredes over hele Landet²⁾).

Schlegels næste Bevis lyder saaledes: Da Lybek og de øvrige Hansestæder under Krigen med K. Valdemar havde en kort Tid faaet Herredømmet i Øresundet, oppebar de selv Tolden, saalænge denne deres Besiddelses Tid varede. Som Støtte anfører han Suhm XIII, 483, hvorefter det paa en Hanseforsamling i Wismar d. 23. April 1363 skal være blevet vedtaget at tage Told af det Gods, som gik igjennem Øresund. Beviset kan imidlertid opløses i lutter Fejl og Misforstaaelser. Efter Suhm var Forsamlingen saaledes for det første ikke d. 23. April, men d. 17. Marts. I Foraaret 1363 vare dernæst Hansestæderne ingenlunde i Besiddelse af Herredømmet i Øresund; tvertimod havde de efter et

¹⁾ Waldemarum dei gratia Danorum Sclavorumque rex omnibus presentibus salutem in domino sempiternam. Noveritis, quod nos viros religiosos abbatem et conventum monachorum de Sora servitores nostros speciales benigno favore prosequi volentes ipsos, ipsorum conversos ac famulos universos eos sequentes, quotienscunque et quandocunque ipsos aut ipsorum aliquem ad mare Balticum transeundi causa declinare contigerit, ab omni solutione theolonei apud dictum passagium Balticum exsolvendi dimittimus et habere volumus liberos, exemptos et penitus excusatos. — Datum Næsthwedis anno Domini millesimo CCC vicesimo octavo, sabbato infra octavam ascensionis Domini — —. Et saadant Privilegium var langt fra noget nyt. D. 18. Novbr. 1288 havde Erik Menved fritaget •priorem ecclesiae Sancti Kanuti Othoniensis et omnes monachos sui conventus — — ab omni solutione theolonei apud passagium, quod dicitur Bælt. Langeb. Dipl. Jvfr. Scriptor. rer. Danic. I, 294. Og d. 15. Marts 1310 havde han ligeledes fritaget for Told •abbatem et fratres Esromensis monasterii necnon famulos suos et nuntios, quandocunque ipsos cum eo ad passagium venire contingat. Pontoppidan, Annales ecclesiae II, 101. — Suhm havde forstaaet Brevet af 1328 paa rette Maade. Danmarks Historie XII, 162.

²⁾ Se herom Gehejmark. Aarsberetning. V, 52. Jvfr. Steenstrup anf. St. p. 117—18.

frugtesløst Felttog d. 16. Novbr. 1362 sluttet Vaabenstilstand med Kong Valdemar¹⁾. Endeligt — hvad der er det vigtigste — er den Told, der omtales, ikke nogen, der opkrævedes i Øresundet af forbipasserende Skibe, men en Afgift, den saakaldte Pundtold, der erlagdes i Hansestæderne af alle de Skibe, der skulde sejle gennem Sundet, for at bestride Omkostningerne ved, som det hed, at fredeliggjøre Øresund²⁾ mod Sørøverne. Dens Indførelse var første Gang bleven vedtagen d. 7. Septbr. 1361³⁾; men efter den nævnte Vaabenstilstand havde de preussiske Stæder ikke ønsket dens Fortsættelse⁴⁾, hvilket gav Anledning til Forhandlinger paa Hansedagene i Stralsund d. 1. Januar, i Rostock d. 5. Februar og i Wismar d. 17. Marts⁵⁾.

Endeligt antages Sundtolden for at være omtalt i de af Kong Albrecht af Sverig d. 25. Juli 1368 til Hansestæderne givne Privilegier, som vare beregnede paa, at han skulde erobre Danmark⁶⁾. Heri findes nemlig en Liste over den forskjellige Told, alle Slags Varer skulde give, og i denne følgende Afsnit: De harinch, den men schepet vmme lant dor den Ørssund, de is neynes tolnen plichtich, men dat schip, dar men den harinch in schepet, dat ghift to tolne eluen schillinghe grote vire grote myn, dar mede is de harinch vri. Toldlisten gik med ringe Forandringer over i det danske Rigsraads Fredsslutninger med Hanse-

¹⁾ Die Reccesse und andere Akten der Hansetage I, 209—10.

²⁾ Stds. I, 214.

³⁾ Stds. I, 187. Jvfr. Mantels, Der im Jahre 1367 zu Köln beschlossene zweite hanseatische Pfundzoll (Lübeck 1862) p. 3 og Mittheilungen aus dem Gebiete d. Geschichte Liv-, Ehst- u. Kurlands X, 206—207.

⁴⁾ Hansereccesse I, 214—15.

⁵⁾ Stds. I, 215—16, 217, 222.

⁶⁾ Lübeckisches Urkundenbuch III, 718—22.

stæderne af 30. Novbr. 1369¹⁾ og 24. Maj 1370²⁾, og heri har man da troet at finde en Stæderne tilstaaet Sundtoldfrihed³⁾. Betragter man imidlertid Toldlisten nærmere, viser det sig, at Afgifterne ikke gjælde for hele Danmark⁴⁾, men kun paa eet Sted, og tillige at dette Sted ikke kan være Øresund eller Helsingør. Dernæst seer man, at Betegnelsen «vmmme lant» staaer i Modsætning til en foregaaende Bestemmelse om Tolden af Sild «binnen landes», og at der paa et andet Sted omtales Afgiften af Kvæg «dat men ouer de see voren wil», hvorved vistnok sigtes til det, som føres til Tydskland. Heraf kan nu sluttes, at Talen er om en Udførselstold, og Stedet, hvor den fordres, maa efter hele Toldlistens Plads i Privilegiet være Skaane. Men hvad der gjælder for hele Toldlisten, maa ogsaa gjælde for alle dens enkelte Afsnit. Meningen med det omhandlede Sted er altsaa blot den, at naar Silden føres mod Nord igjennem Øresund, betales der ingen Told af den i Skaane, men kun en Afgift af Skibet. At Afgifternes Størrelse afhang af Retningen, hvori Varerne skulde føres, var heller ikke noget nyt. Allerede Kong Abels Toldforordning for Skanør af 24. Septbr. 1251⁵⁾ adskiller mellem Tolden af

¹⁾ Hanserecesse I, 477.

²⁾ Grautoff, Die Lübeckischen Chroniken in niedersächsischer Sprache I, 480.

³⁾ F. Ex. Grautoff, Historische Schriften II, 360—61. Sartorius antager, at denne Bestemmelse laa til Grund for den senere Sundtoldfrihed. Anf. St. II, 404.

⁴⁾ I saa Fald maatte de have været mere forskjellige, da Tolden i hvert Tilfælde i Skaane ikke var ens med den i det øvrige Danmark.

⁵⁾ Trykt første Gang hos Suhm X, 970—71 og derefter i Lübeckisches Urkundenbuch I, 160—61. I disse Aftryk kaldes de, for hvem Forordningen er givet, «Vindlandsfare», hvilket Udtryk af Lappenberg i hans Udgave af Sartorius's Geschichte des hansea-

Skibe, der gaae mod Vest, og af dem, der gaae mod Øst, og i Erik Menveds Privilegium for Borgerne i Harderwick af 29. Juni 1316 antydes ogsaa Forskjel efter Skibenes Bestemmelsessted¹⁾. Hertil kommer, som allerede Lappenberg har gjort opmærksom paa²⁾, Betydningen for Hansestæderne af en toldfri Udførsel af Sildene fra Skaane mod Vest, da disse udgjorde den vigtigste Handelsartikel. Det er tilmed muligt at hæve enhver Tvivl om Udtrykkets Forstaaelse. Den 24. Maj 1370 overlod Rigsraadet Hansestæderne to Trediedelen af Indtægterne, særligt Tolden, i Skanør, Falsterbo, Malmø og Helsingborg³⁾; Tolden i Skaane blev altsaa for en væsentlig Del hanseatisk, og om den er bevaret en No-

tischen Bundes I, 166 er forstaaet som tyske Søfarende fra Venderland. I Diplomatarium Norvegicum V, 1; p. 5—6 er Aktstykket trykt efter Originalen i Kampens Arkiv, og her er Ordet læst som •Vnlandsfare• (saaledes ogsaa i Register van Charters en Beschelden in het oude Archief van Kampen I, 1), men rettet til •Vinlandsfare•. Junghans beholder (i en Afhandling i •Forschungen zur deutschen Geschichte• IX, 522) Originalens Ord og forklarer det som Kystfarere eller dem, som sejle til fjernere Strækninger. Det er vel ikke urimeligt at antage det for et lignende Udtryk som det, der findes i den ovfr. nævnte Toldliste, og at der betegnes dem, som sejle uden om Landet (Danmark), og at der maaske saavel er tænkt paa nederlandske Skibe, der passere Sundet indad, som paa østersøiske, der passere det udad.

¹⁾ Item quod pro quolibet coggone, quem ad predictas nundinas Skanor adduxerint, et pro omnibus rebus, quas ibidem posuerint in eundem coggonem duos solidos schillingorum de Anglia ad telonium solvere tenebuntur. Item quod pro alecibus et aliis rebus, quas forte portare et deducere voluerint in aliis navibus alibi in Daciam vel Allemaniam teloneum solvere tenebuntur, sicut ceteri mercatores. Lang. Dipl. Forøvrigt er Aktstykket trykt i Schraasert, Harderwicium antiquum I, 146—47 (jvfr. Lappenbergs Udg. af Sartorius II, 294).

²⁾ Anf. St. I, 191.

³⁾ Hanserecesse I, 486.

tits fra 1371¹⁾), hvori findes omtrent den samme Toldliste som den fra 1368 og blandt andet ogsaa følgende Afsnit: «Van deme schepe, dat seghelen wil umme land, 10 β grote unde 8 grote». Men det er jo klart, at den Told, Hansestæderne opkrævede, ikke var nogen Sundtold.

Saaledes har det været muligt at paavise Uholdbarheden af alle Schlegels Argumenter for Sundtoldens Tilværelse før Erik af Pommerns Tid²⁾). Det skal yderligere bemærkes, at der i hele den talrige Mængde Aktstykker fra det 13. og 14. Aarhundrede, der i den senere Tid er draget frem fra de nordtydske og liflandske Arkiver, saavidt vides, ikke findes noget, hvor Tolden omtales. I Langebeks Diplomatarium findes den heller ikke nævnet før 1433 undtagen i et eneste Aktstykke, som derfor bør nærmere undersøges. Foran Aaret 1387 er nemlig indsat en Afskrift³⁾) af en i Kjøbenhavn sluttet, udateret Overenskomst mellem Kongen af Danmark og Rigsraaderne paa den ene og de vendiske Stæder paa den anden Side, og i denne findes følgende Stykke, som det idetmindste ikke er usandsynligt har Hensyn til Sundtolden: «To Helschenor scholen de wendesschen Steder, wor orer eyn in des anderen Schip schepet, vp borlike certification vrygh weszen; auer in vnfryen schepen scholen ore guder lick anderen vam Schipperen na gewonte

¹⁾ Sstds. II, 26.

²⁾ Det skal endnu bemærkes, at naar Barthold i sin «Geschichte von Rügen und Pommern» III, 174 mener at finde Sundtoldfriheden tilstaaet Stæderne Prenzlau, Pasewalk og Templin i det af Hertugerne Otto og Vartislav af Pommern i Christoffer II's Navn givne Privilegium af 23. Aug. 1320, stemmer dette aldeles ikke med Aktstykket selv, der nu er trykt i Riedel, Codex diplomaticus Brandenburgensis. 1. Hauptth. XXI, 121—22, og hvori Sundtolden slet ikke er nævnet.

³⁾ Den betegnes at være tagen: Ex cop. vet. membr. archivi civit. Rostock. 1754.

gefryget wesen». Er dette Aktstykke nu virkeligt ældre end Erik af Pommerns Tid? Det skal her for det første bemærkes, at det maa være yngre end 1387. Midt inde i det findes nemlig et Afsnit angaaende Vrag og Strandret, som er betegnet med: Desse nageschreuen artikel steyt in den priuilegien Koningk Olauv vnde Woldemari; hvilket tyder paa Kong Olufs Tid som en forbigangen. Overenskomsten findes desuden ikke optagen i den store nye Udgave af Hanserecesserne, der hidtil er naaet til 1390, og intet der nævnet Møde i Kjøbenhavn kan bringes i Samklang med den. I Indledningen findes tillige Kongen af Danmark nævnet som «koninglike Maiestat», hvilket næppe var brugeligt i det 14. Aarhundrede; dog kan dette rigtig nok være senere tilføjet. Men Recessens Alder maa endog skydes ikke saa lidt frem i Tiden efter 1387. Dels findes den nemlig ikke i den ledreborgske, dog ganske vist ikke fuldstændige Codex af Hanserecesser, som gaaer til 1405¹⁾, dels fremgaaer det af dens to første Punkter, at den er afsluttet efter en nylig foregaaende Krig og derpaa følgende Fred, idet der omtales, at de tyske Kjøbmænd atter skulle have deres Kompagni med dertil hørende Klenodier og Rettigheder tilbage, og at alle Kjøbmændene tilhørende Boder, der ere nedbrudte (afgebraken) efter den sluttede Fred (na gemakedem frede), atter skulle istandsættes eller erstattes. Men imellem 1370 og 1422 har der ingen Krig været mellem de vendiske Stæder som Helhed og Danmark. Hertil kommer, at Overenskomsten ikke behandler noget af de Stridsspørgsmaal (om Vitaliebrødrene, Hertugerne af Meklenborg, Slesvig m. m.), som ellers i Slutningen af det 14. og Begyndelsen af det 15. Aarhundrede vare Gjenstand

¹⁾ Jeg har benyttet den i Langebeks Afskrift i Geh. Ark.

for Forhandlinger paa alle Møder mellem Hansestæderne og de danske Konger. Af denne sidste Grund vil den næppe heller kunne finde Plads i Perioden mellem 1422 og 1435, men maa vistnok tidligst henlægges til Tiden efter Vordingborgfreden¹⁾.

Heller ikke dette Aktstykke kan derfor godtgjøre Sundtoldens Oprævelse før Erik af Pommerns Tid. Derimod skal det følgende formentlig vise, at det er denne Konge, hvem dens Indførelse skyldes²⁾.

Det er bekjendt, at den i hvert Tilfælde forholdsvis ret venskabelige Stemning, der under Dronning Margretes Levetid havde hersket imellem Danmark og Hansestæderne, og som for Lybeks Vedkommende var bleven styrket ved de indre Uroligheder i Staden, efterhaanden forværredes samtidigt med og tildels som Følge af Erik af Pommerns Strid med Hertugerne af Slesvig. Allerede 1417 erklærede Hamborg Kongen Krig³⁾, og det »evige« Forbund, som, efter en kort Fejde⁴⁾, i Aaret 1423 sluttedes mellem Kong Erik paa den ene Side og Lybek, Rostock, Wismar, Stralsund, Lyneborg, Greifswalde og Anklam paa den anden Side⁵⁾,

¹⁾ Det kan mærkes, at der 1436 og 1441 fandt Møder Sted i Kjøbenhavn af hanseatiske Sendebud. *Hansische Geschichtsblätter*, Jahrg. 1872, p. XLIX og Jahrg. 1873, p. XLIX.

²⁾ Allerede Suhm har bemærket (*Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog* p. 107), at Sundtolden ikke med fuld Vished kan føres højere op end til Erik af Pommern; men naar han dog antager den for »uden al Tvivl ældre« og støtter dette paa, at Havnepenge længe forhen ere blevne fordrede, adskiller han ikke disse fra Transittolden. *Werlauff gjentager Suhms Bemærkning i sine Udgaver af Bogen*. Kbh. 1813, p. 111 og Kbh. 1832, p. 100.

³⁾ Hvitfeldt, *Danmarks Riges Kronike* 3. Part, p. 275 (4to).

⁴⁾ Sartorius anf. St. II, 254. Jahn, *Danmarks Historie under Unionskongerne* p. 79.

⁵⁾ Hvitfeldt anf. St. p. 322—31, 333, 462. Jvfr. Bunge, *Liv-, Ehst und Kurländisches Urkundenbuch* V, 76, 947.

blev kun af kort Varighed. 1426 sendte de vendiske Stæder Kongen deres Fejdebreve¹⁾. Men iblandt Aarsagerne hertil, hvorimellem adskillige, som den danske Konges Begunstigelser af den hollandske Handel, Kaperierne tilsoes, den slesvigske Strid, ere noksom bekjendte, er der Grund til at antage, at Sundtoldens Indførelse har indtaget en ikke uvæsentlig Plads, og det skjøndt ingen af Hovedkilderne før Krigen, hverken Hvitfeldt eller de lybske Annaler, Herman Korners *Chronica novella* og dens to sandsynlige Bearbejdelser, den saakaldte Rufus's Krønike og Detmars Fortsættelse²⁾, nævne den.

Det er allerede af Betydning, at *Chronicon presbyteri Bremensis*, der er forfattet omtrent 1448, omtaler Stædernes ivrige Bestræbelser for under Krigen at ødelægge den nye Borg Helsingør, opført af Kongen til at aftvinge Skipperne en uvant Told ved det Stræde, som fører fra Østersøen til Oceanet³⁾. Dog vilde man, hvis dette Sted stod alene, ikke være istand til fuldstændigt at modbevise Dahlmanns⁴⁾ og Waitz's⁵⁾ rigtignok i hvert Tilfælde for den førstnævntes Vedkommende paa schlegelske Forudsætninger beroende Mening, om at der herved kun sigtes til en Forandring i Sundtolden. Men medens det allerede har sin

¹⁾ Jahn *anf. St.* p. 85.

²⁾ Om disse Kilders Forhold til hinanden se *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* VI, 618 ff; Waitz's *Afhandling •Ueber Hermann Korner und die Lübecker Chroniken•* i *Abhandlungen der königl. Gesellschaft d. Wissenschaften zu Göttingen* Bd. 5; og *Flansische Geschichtsblätter* Jahrg. 1871, p. 82—83.

³⁾ *Novum castrum Helsinghoer, per regem constructum ad extorquendum theolonium insolitum a nautis per passagium maris baltici ad oceanum.* *Qvellensammlung d. schleswig-holstein-lauenb. Gesellschaft f. vaterländ. Geschichte* I, 152.

⁴⁾ *Geschichte Dänemarks* III, 135.

⁵⁾ *Geschichte Schleswig-Holsteins* I, 326.

Betydning, at der paa Hansedagen i Rostock 1425, hvor man forhandlede om at fratræde Forbundet med Danmark¹⁾ saavidt vides for første Gang fortos Klager over Sundtolden²⁾, er det muligt ved et hidtil ikke tilstrækkeligt benyttet Aktstykke at bringe Klarhed i Spørgsmaalet. Det er et af den danske Regering i Anledning af en Forhandling med de vendiske Stæders Gesandter opsat Udkast til en Instrux³⁾, der uden Tvivl med Rette af Jahn⁴⁾ er henført til Mødet i Svendborg 1433. Iblandt de Klager, som det her forudsættes, at Modparten vil komme frem med⁵⁾, spiller netop Sundtolden en fremragende Rolle. Det hedder nemlig deri, at Stæderne beskyldte Kongen for imod al Ret og imod deres Privilegier at have paalagt ved Krogen en utilborlig ny Told paa en fri, aaben Strøm, som Ingen med Rette har Magt til at besvære eller gjøre ufri med nogen Slags Told eller Afgift⁶⁾. Det er her af Vigtighed at lægge

¹⁾ Hvitfeldt anf. St. p. 404. Gadebusch, Pommersche Sammlungen I, 25.

²⁾ Hirsch, Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte p. 136.

³⁾ Lang, Diplom.

⁴⁾ Anf. St. p. 108.

⁵⁾ Allerede paa Mødet i Nykjøbing 1430 skal efter en af de ikke faa Bemærkninger, som findes i den saakaldte Rufus's Krønike og ikke i dens Grundkilde Herman Korners Chronica novella, Kongens Berettigelse til at paalægge, hvilke Tolde han vilde, have været Gjenstand for Strid. Grautoff, Die lübeckischen Chroniken II, 575. Rufus's Beretning er gaaet over til Reimar Kock. Grunden til, at man ellers i det Hele ikke finder denne Sag omtalt i de mangfoldige Forhandlinger, maa vistnok være, at den som oftest indbefattedes i Stædernes Klager over Brud paa Privilegierne.

⁶⁾ — — Item schuldegen se vns, dat wij wedder alle rechte, vnde jegen ere priuilegien vpegelecht hebben to deme Kroke enen vnplichtigen nygen tollen, vppe enen vrigen openen strom, den mit rechte nijmand macht heft to beswarende edder to vutfrigende mit ginigerleige tollen edder vngelde, dar se menen, dat se vnde ere kopman sere an vervnrechtiget, vnde vorweldiget werden vnde menen dar vnmme, dat wij schuldich sint den aff to leggende — —.

Mærke til, at Stæderne ikke begrunde deres Klage alene med en Henvisning til deres Privilegier, men bestemt fastholde Strømmens naturlige og hidtilværende Charakter af fri og aaben. Det er Spørgsmaalet om Havets Frihed, der i de følgende Aarhundreder saa ofte skulde sættes i Forbindelse med Sundtolden, som her møder os. Men medens man senere mere angreb Tolden som Brud paa et Princip, klages her over den som Ophævelse af den tidligere bestaaende Frihed, og Tidspunktet for dens Indførelse angives ogsaa paa et andet Sted i Instruxen at ligge efter det 1423 sluttede Forbund¹⁾. Der synes derfor i det Hele ikke at kunne være Tvivl om, at Udtrykkene nødvendigvis maae forstaaes om en aldeles ny Told, ikke om nogen Forhøjelse af en tidligere. Kongens paatænkte Svar er ogsaa i Overensstemmelse hermed. Han henviser først til alle Kongers og Fyrsters almindelige Ret til at paalægge, hvilke Afgifter de ville i deres Lande, og gaaer saaledes ikke ud fra noget tidligere Bestaaende, men fra et statsretsligt Princip. Hvad Privilegierne derimod angaaer, henstiller han det dels som juridisk tvivlsomt, om han var bunden til de af Kong

¹⁾ — — •Item effte se vns schuldigen vmme den tollen to deme Kroke bynnen desser tosate, so mogen wij dar alsus to seggen, dat wij dessen vrogenanten vpslach to laten hebben in sodaner mate, dat giwelike siide schal segelen, varen vnde komen, alsoe dat de vogn. dedinge utwiset, doch giweliken dele an sineme rechte unvorsomet, vnde nadem male wij mit dem suluen rechte dar andere koninge vnde fursten in eren riken costumen vnde plichte mede setten vnde maken to bestande erer rike edder lande, ok dat sulue vnde des gelikes mogen don, so menen wij wes dar ane scheen is, dat de vogn. vpslach van vnser wegene darmede nicht sij gebroken, sunder dat id sij gescheen vnder der behoudelikeit vnseres rechtes vorgeschreuen. — —. Af hele Aktstykket fremgaaer det, at der ved Udtrykket •desse tosate• er tænkt paa Forbundet af 1423 (Jvfr. Hvittfeldt anf. St. p. 323 •Zusatz•).

Valdemar tilstaaede¹⁾, dels hævder han, at Stæderne havde forbrudt dem ved at begynde Krig²⁾. Man kunde i denne begge Parters Omtale af Privilegierne ville see et Bevis paa en tidligere directe Fritagelse for Sundtolden; men, som det er seet før, findes der intet Spor til nogen saadan, og Meningen er sikkert ogsaa kun den, at Fredsslutningerne af 1369 og 1370 tilsikrede Hansestæderne kun at skulle give de pligtige Tolde³⁾, hvorved enten, som Ordlyden synes at føre det med sig, alene sigtedes til Toldene i Skaane eller til de tidligere Privilegier, som i Almindelighed bekræftedes, og som i det Hele fritog Hansestæderne for nye Toldafgifter⁴⁾.

Det er nu muligt tilnærmelsesvis at bestemme Tidspunktet for Sundtoldens Indførelse; den har efter al Rimelighed fundet Sted enten mellem 15. Juni og August 1423 eller, hvad der er sandsynligere, da Kongen vel ikke strax efter Forbundets Afslutning har villet krænke de vendiske

¹⁾ Det skal dog bemærkes, at Kong Erik d. 28. August 1398 havde bekræftet Hansestæderne alle dem af hans Forgængere tilstaaede Privilegier. Lübeck. Urkundenb. IV, 765—66.

²⁾ Forsvaret synes her at gjøre sig skyldig i en Anakronisme; thi Forbrydelsen af Privilegierne ved Krigen kunde ikke begrunde deres Overtrædelse før Krigen.

³⁾ De skulde maatte øve Kjøbmandskab i Danmark og Skaane tillands og tilvands •doch eren rechten tollen tho gevende, wor se des plichtich sijn, also de hir nageschreven steyt•. Men i Aktstykket findes kun den før omtalte Toldliste for Skaane.

⁴⁾ Se f. Ex. Kong Erik Glippings Privilegium af 14. Juli 1280 for Lybek (Lübeck. Urkundenb. I, 367—68), Christopher II's af 16. Decbr. 1319 for Stralsund (Lappenbergs Udg. af Sartorius II, 301—302) og af 2. Febr. 1323 for Wismar (Meklenburg. Urkundenb. VII, 83), Valdemars af 5. October 1326 for Stralsund (Lappenberg anf. St. II, 316), Christopher II's af 25. Juli 1328 for Rostock (Meklenburg. Urkundenb. VII, 597) samt Optegnelsen af 6. Novbr. 1363 om Kjøbmændenes Friheder i Danmark og Skaane (Lappenberg, anf. St. II, 536 ff.).

Stæder, imellem Maj 1425 og dette Aars Udgang. Til Tiden fra August 1423 til Maj 1425 kan den vistnok ikke henføres, da Erik af Pommern i den Periode var fraværende fra Danmark¹⁾, og Rigsraadet næppe paa egen Haand har udført et saadant Skridt²⁾. Afgiftens Størrelse var een engelsk Nobel for hvert Skib³⁾. Hvad Aarsagerne til Toldens Indførelse angaaer, er man kun henvist til Formodninger. Sandsynligheden taler for, at Kongen under Forholdenes Tryk har villet skabe sig en ny Indtægtskilde. Men mærkes bør det tillige, at der allerede 1421 findes Exempler paa, at der i Helsingør er blevet aftvunget fremmede Skibe Varer til en vilkaarlig ansat Pris⁴⁾; og at de danske Kongers Opfattelse af deres Højhedsret over Rigets Strømme i det Hele var i stærk Udvikling paa denne Tid, viser sig ogsaa derved, at det ikke varede synderligt længe, inden de indskrænkede Farten fra Kattegat sydpaa til Øresund⁵⁾.

¹⁾ Styffe, Bidrag til Skandinaviens historia II, p. LXXIX—LXXXI.

²⁾ Efter en Skrivelse af 15. Juni 1437 fra Raadet i Danzig til den tyske Ordens Stormester har Kong Erik senere erklæret, „dass der Zoll wäre aufgesetzt mit gemeinem vollen Rathe seines Reichs Raths“. Hirsch, anf. St. p. 138. Det er dog tvivlsomt, om dette sigter til Toldens egentlige Indførelse eller til de 1436 tagne Bestemmelser. I hver Tilfælde viser det, forsaavidt Kongens Ord vare mere end en Udflugt, at Sundtolden ikke oprindeligt har hørt under Kongen alene. Det var i det Hele en gammel Regel, at Kongen ikke paa egen Haand kunde paalægge nye Tolde. Jvfr. Geh. Ark. Aarsberetn. V, 36.

³⁾ Hirsch anf. St. p. 136, 138—39.

⁴⁾ Hirsch anf. St. p. 142. Af Vigtighed er det ogsaa at lægge Mærke til, at det i et udateret Brev fra Peter de Volme til Raadet i Reval, som vistnok er fra Aarhundredets Begyndelse, hedder: — — „dorch den Ortsunt kan men nicht gekomen sunder anleggende“. Bunge, Liv-, Ehst- und Kurlandisch. Urkundenbuch IV, 511.

⁵⁾ 1453 klagedes herover i Danzig (Hirsch, anf. St. p. 142) og d. 4. Juli samme Aar tillod Christiern I hollandske Kjøbmænd at besøge sine Riger paa Betingelse af, at de vilde sejle gennem Øresundet og ikke gennem Beltet. Diplomatarium Norvegicum V;

At Opførelsen af en ny Borg ved Helsingør og denne Stads Flytning og Udvidelse¹⁾ sikkert hang sammen med Toldens Indførelse, havde allerede Samtiden, som tidligere bemærket, klart Blik for.

Det er ikke Hensigten her at forfølge Sundtoldens videre Historie; kun nogle enkelte Bemærkninger skulle endnu gjøres om de vendiske Stæders Opnaaelse af Sundtoldfrihed.

Da Tolden, som ovenfor seet, har været Gjenstand for Forhandling paa de Moder, der forgjæves søgte at standse Krigen, er der temmelig stor Sikkerhed for, at den ogsaa har været under Drøftelse i Vordingborg, da Freden endeligt bragtes i Stand mellem Kongen og Hamborg, Lybek, Lyneborg og Wismar, altsaa de vendiske Stæder med Undtagelse af Rostock og Stralsund, der allerede tidligere havde sluttet Forlig med Erik af Pommern. Men Detmars Fortsætters Beretning²⁾ om, at Fredsbetingelserne iblandt andet gik ud

564. I intet tidligere Diplom findes, saavidt mig bekjendt, denne Begrænsning omtalt, skjøndt man sikkert maatte antage at see den berørt i Privilegier for og Fredsslutninger med Hansestæderne. Man kan derfor næppe tillægge det nogen Betydning, naar efter Hvitfeldt (Christiern I's Hist. 4to, p. 66) Christiern I 1457 skal have skrevet til Kongen af Polen, at Beltet «har været alle fremmede Nationer af Arilds Tid forbuden». Exempler paa Anvendelse af lignende langt tilbagegaaende Udtryk paa kortere Tidsrum forekomme ogsaa i Sundtoldens Historie, idet Tolden 1522 af nederlandske Sendebud angives «i umindelig Tid» at have været tre og to Nobler af ladede Skibe (Allenske Samlinger, Nr. 53 f. 2. p. 230; Kgl. Bibl.; jvfr. De tre nordiske Rigers Historie III, 1; 128 og 379), medens den bevisligt indtil 1474 eller 1475 kun har været een Nobel (Allen anf. St. III, 2; 461; Register van Charters en Bescheiden in het oude Archief van Kampen I, 239—41; Urkundensammlung der Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenb. Geschichte IV, 229—31).

¹⁾ Se herom Danske Atlas II, 289 og Gehejmeark. Aarsberetning III, Till. p. 5—6.

²⁾ Grautoff, anf. St. II, 69. Denne Beretning er gaet over til Krantz's Chronica regnorum aqvilonarium (Argentorati 1546) p. 339. Hos

paa, at de tyske Kjøbmænd ikke skulde svare anden Told eller Told paa andet Sted i Danmark, end Tilfældet havde været for 100 Aar siden, hvorved kunde været sigtet til Sundtolden, kan ikke fastholdes mod selve Aktstykkernes Taushed¹⁾. Fritagelsen for Sundtolden kan end ikke fra begge Sider være tænkt indbefattet under den almindelige Bekræftelse af Privilegierne; man har vistnok ladet det staae som et foreløbigt uafgjort Spørgsmaal. Thi da Erik 1436 søgte sine tidligere Fjenders Mægling i de svenske Stridigheder, og et Møde i den Anledning var aabnet i Kalmar i Sommeren samme Aar²⁾, gjorde Stædernes Sendebud det til Betingelse for deres Mægling, at Kongen tilsagde dem ikke alene i Almindelighed Bekræftelse af deres Privilegier, men særligt Fritagelse for Tolden ved Ørekrog. Tvungen af Nødvendigheden maatte den danske Konge da gaae ind derpaa³⁾. Herfra skriver sig saaledes Hambørgs, Lybeks, Lyneborgs og Wismars Sundtoldfrihed, der kort efter ogsaa udstraktes til den femte af de vendiske Stæder, nemlig Stralsund⁴⁾, men derimod endnu ikke til Rostok⁵⁾. Særligt

Reimar Kok og i Krantz's *Vandalia* (Francofurti 1575) p. 268 berettes endog, at Forhandlingerne vare lige ved at brydes i Anledning af Toldsagen og kun bragtes videre ved Rigsraadets Forestillinger hos Kongen.

¹⁾ Kong Eriks og Stædernes Breve om Freden af 17. Juli. Gadebusch, *Pommersche Sammlungen* I, 37—40 og Lang. Dipl.

²⁾ Styffe, *anf. St.* II, p. CVIII.

³⁾ Se Skrivelse fra Lybek til Danzig af 23. August 1436, omtalt i Danzigs Skrivelse til Lybek af 15. Juni 1437. Hirsch, *anf. St.* p. 138. Baade Detmars Fortsætter (Grantoff II, 71—72) og vel efter ham Reimar Kock omtale, at Stæderne ved denne Mægling opnaaede Løfte om, at deres Privilegier skulde blive, som de vare for 100 Aar siden. Muligvis er dette Møde blevet sammenblandet med Vordingborgfreden.

⁴⁾ *Anf. Skrivelse* fra Danzig til Lybek.

⁵⁾ De fire Stæder arbejdede tværtimod imod Rostock paa Kalmarmø-

tilstodes den ogsaa, om end kun som en Naadesbevisning, der kunde tages tilbage, i Aaret 1437 Greifswalde¹⁾, hvilken Stad Kongen skyldte en Begunstigelse paa Grund af, at den ikke havde hjulpet hans Fjender under Krigen²⁾. Om de fire Stæder nu som tidligere³⁾ have arbejdet paa ogsaa at skaffe de andre Medlemmer af Hanseforbundet denne Fordel og have været nødte til at opgive denne Bestræbelse, eller om de af Hensyn til den ringe Hjælp, de havde havt af dem under Fejden, ikke have interesseret sig derfor, er uvist. Derimod kan det antages, at Lybek ikke er optraadt ganske redeligt ved i August 1436 at forsikre Danzig, at Sundtoldfriheden var tilstaaet alle Hansestæder⁴⁾, medens dog Kong Erik udtrykkeligt i dets og dets Søsterstæders Sendebuds Paahør i Kalmar havde givet Hovedsmanden paa Ørekrog, Peder Oxe, Befaling til at opkræve Tolden af alle, undtagen de fire Stæders Skippere⁵⁾. Danzig mærkede snart Fejltagelsen; men om denne Stad end et Øjeblik senere under Christoffer af Bajern synes at have

det. Styffe anf. St. II, 274—75. Hvornaar Rostock senere har faaet Sundtoldfrihed, kan jeg ikke angive.

¹⁾ D. 27. Novbr. 1437 udstedte Kong Erik Brev om, at han overfor Borgemester, Raad og hele Menigheden i Greifswalde havde vordreget vnd vordregen den thol to geuende in Oresunt vor vnns vnd der Crone Sloth Oreckrock, also ein Noblen tho geuende von ein jewelck Merschip, also lange vnse gnade thosecht. Darvmm so bidde wij vnd bedenn vnse vogede vnd amptlude darsuluest, dat sie nenen Thol von den ehr genanten nhemen scholen, vnd en dar neien hinder an dohn, men en darmit am besten forderen, also lange dat sie dat van vnser gnade hebben. Lang. Dipl.

²⁾ Grautoff, anf. St., II, 41.

³⁾ Dette fremgaaer af Kong Eriks ovfr. nævnte Instrux.

⁴⁾ Hirsch, anf. St., p. 138—39.

⁵⁾ Se Skrivelse fra Raadet i Danzig til den tydske Ordens Stormester af 15. Juni 1437. Hirsch, anf. St., p. 137—38.

udvirket en foreløbig Sundtoldfrihed for hele Hansen¹⁾, blev dog Forholdet snart det, at kun de vendiske Stæder samt Greifswalde vare i Besiddelse af denne særlige Begunstigelse.

¹⁾ Hirsch, anf. St., p. 141—42.
